

Бочелюк Влада Віталіївна – кандидат психологічних наук, докторант кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк.

УДК 316.61: 316.356.2 – 053.81 – 058.8

Боярин Л. В., Завацький Ю.А.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНА СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ПРИЧИН ЙОГО ВИНИКНЕННЯ

В статті розкриваються деякі аспекти феномена суб'єктивного благополуччя особистості та причин його виникнення. Показано, що серед основних функцій суб'єктивного благополуччя виділяють: регулятивну або функцію адаптації; антиципаційну функцію; функцію розвитку. Визначено, що відповідно різним типам ціннісних орієнтацій та мотиваційної структури виділяють певні рівні суб'єктивного благополуччя: матеріального, особистісного, соціального, професійного, фізичного (соматичного) і психологічного. З'ясовано, що різні рівні суб'єктивного благополуччя оптимізуються залежно від актуальної життєвої ситуації. Показано, що фактори, які впливають на суб'єктивне благополуччя являють собою детермінанти різного роду, рівня й узагальненості. Наголошується на складному характері взаємозв'язку об'єктивних і суб'єктивних умов життя, що впливають на суб'єктивне благополуччя особистості.

Ключові слова: *особистість, суб'єктивне благополуччя, життєва ситуація, антиципація.*

Постановка проблеми. В останні десятиліття проблема суб'єктивного благополуччя все частіше стає предметом дослідження науковців. Це пов'язане з необхідністю у визначення того, що є підставою для внутрішньої рівноваги особистості, з чого воно складається, які емоційно-оціночні відносини лежать в його основі, яким чином воно бере участь у регуляції поведінки, яким чином можна допомогти особистості в вирішенні проблеми благополуччя. Благополуччя і здоров'я особи являють собою безперервний процес сходження та здійснення особистісної самоактуалізації; неблагополуччя і хвороба тягнуть за собою нездатність стати повноцінною людиною. Вивчення суб'єктивного благополуччя на наш погляд дозволить істотно просунути у вирішенні проблеми вибору особистістю адекватних копінг-стратегій, які допомагають збереженню фізичного і психічного благополуччя, що підвищують якість життя і сприяють більш повній самоактуалізації особистості. Взаємозв'язок суб'єктивного благополуччя і самоактуалізації важливий для вивчення проблеми, пов'язаної зі спрямованістю особистісної активності [4]. Йдеться про благополуччя залежно від суспільно або індивідуально орієнтованої особистості, відповідно до егоїстичної або альтруїстичної спрямованості. Можна бути «благополучним», задовольняючи лише свої власні амбіції, реалізуючи домагання і не співвідносячи ні своїх бажань, ні наслідків їх реалізації з мікро- і макросоціумом. Наслідок цього – внутрішня порожнеча і соціальна ізоляція, що призводить до неможливості реалізації вищих потреб і зниження індексу суб'єктивного благополуччя в майбутньому. Ймовірна, також збиткова і протилежна особистісна позиція – альтруїстична.

Виявлення механізмів формування та розвитку суб'єктивного благополуччя та їх взаємозв'язку з процесом самоактуалізації дозволить визначити їх вплив на процес самоактуалізації, і зокрема на такі її компоненти як потреба в пізнанні, в спілкуванні, в самоповазі, в самосприйнятті. Можна припустити, що поведінковий компонент суб'єктивного благополуччя пов'язаний з процесом самоактуалізації: конкретні форми поведінки, які дозволяють покращувати якість життя на всіх рівнях (фізичному, соціальному і духовному) дозволяють, очевидно, досягати високого ступеня самореалізації. Однак це припущення потребує більш глибокого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники розрізняють три варіанти суб'єктивного благополуччя: фізичне, психологічне і соціальне. Таке розуміння народилося не випадково. Воно узгоджується з підходами психологів до внутрішньої структури особистості, що включають нерозривну єдність трьох Я: фізичне Я, соціальне Я і духовне Я (У. Джеймса) [3].

Фізичне Я включає тілесну організацію і все матеріальне, чим володіє людина. Структуру соціального Я складають ролі, норми і прагнення людини до суспільства. Духовне Я – це «повне об'єднання окремих станів свідомості, конкретно взятих духовних здібностей і властивостей» [3, с. 9].

У вивченні суб'єктивного благополуччя неможливо відривати один від одного різні компоненти Я: суб'єктивне благополуччя включає всі виділені аспекти. Оскільки ми говоримо про суб'єктивне благополуччя особистості, воно природно включає соціально-нормативні ціннісні установки, реалізація яких зумовлена всією сукупністю умов її соціалізації, (як у суб'єктивному, так і в об'єктивному планах), так само як і реалізація потреб також є соціальний контекст, нарешті, глобальну оцінку свого існування на основі співвіднесення приватних і узагальнених уявлень про своє життя і самореалізації в ньому з «сталонними уявленнями», засвоєваними в процесі соціалізації.

У поняття суб'єктивного благополуччя необхідно включати і конкретні форми поведінки, які дозволяють покращувати якість життя на всіх рівнях (фізичному, соціальному і духовному) і дозволяють досягати високого ступеня самореалізації [4].

Як зазначалося вище, понятійний конструкт «суб'єктивне благополуччя» був концептуалізований Р. Шаміоновим. Автор розвиває оригінальний погляд на механізми, детермінанти, змістовні характеристики цього соціально-психологічного явища. Учений ураховує базову категорію соціально-психологічних стосунків і соціально-когнітивної парадигми в психології [7]. Водночас існує значна кількість досліджень, присвячених аналізу цього феномену. П. Фесенко, зокрема, підкреслює, що з поняттям суб'єктивного благополуччя асоціюють цілий ряд близьких, але не тотожних за своїм значенням понять: «психічне здоров'я», «норма», «нормальна й аномальна особистість», «позитивний стиль життя», «емоційний комфорт», «якість життя», «самоактуалізована особистість» та ін. [6].

Найчастіше «суб'єктивне благополуччя» співвідноситься з такою відомою категорією, як «психічне здоров'я». Фіксація психічного здоров'я пов'язана переважно з наявністю зовнішнього спостерігача, який прагне об'єктивно оцінити стан психіки людини за наперед визначеними критеріями, іноді дуже різноманітними, а суб'єктивне благополуччя існує, передусім, у свідомості самого суб'єкта, визначається як екзистенціальне переживання людиною становлення до власного життя, що пов'язане з такими буденними поняттями, як щастя, щасливе життя тощо.

Близьким за змістом суб'єктивному благополуччю є поняття задоволеності, яке в психологічних дослідженнях розглядається з різних боків: як складова щастя, задоволеність працею, задоволеність життям, проте цілісне розуміння задоволеності в науці до сьогодні не вироблене.

Психологічне, або суб'єктивне благополуччя, традиційно розглядається в контексті проблеми якості життя, але має дуже розпливчате розуміння і в цілому розуміється як оцінювання задоволення, яке люди отримують, задовольняючи матеріальні та духовні потреби.

Разом з такими об'єктивними складовими якості життя, як тривалість життя, наявність дітей та їхня кількість, фізичне здоров'я, матеріальне благополуччя, соціальна активність та ін. виділяють, як самостійну складову, суб'єктивне благополуччя особистості.

Згідно з моделлю Г. Вороніної, суб'єктивне благополуччя розуміється як системна якість людини, яке вона набуває в процесі життєдіяльності на основі психофізіологічного збереження функцій, виявляється в суб'єкта як переживання змістовної наповненості та цінності життя в цілому, як засоби досягнення внутрішніх, соціально орієнтованих цілей, і служить умовою для реалізації її потенційних можливостей і здібностей [1].

Аналізуючи різноманітні підходи до поняття суб'єктивного благополуччя, П. Фесенко пропонує розуміти цей конструкт як досить складне переживання задоволеності власним життям, що характеризує одночасно як актуальні, так і потенційні аспекти життя особистості. Підкреслюється, що існування розриву між тим, ким людина є і тим, ким вона може і хоче бути, зумовлює необхідність виділення актуального й ідеального психологічного благополуччя. Суб'єктивне благополуччя – інтегральний показник ступеня спрямованості людини на реалізацію основних компонентів позитивного функціонування, а також міри реалізованості цієї спрямованості, що суб'єктивно виражається у відчутті щастя, задоволеності собою та власним життям [6].

Мета статті – розкрити деякі аспекти феномена суб'єктивного благополуччя особистості та причин його виникнення.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Суб'єктивне благополуччя особистості включає її соціально-нормативні ціннісні установки, реалізація яких зумовлена всією сукупністю умов соціалізації як в суб'єктивному, так і в об'єктивному планах, а також і реалізацію потреб, що мають соціальний контекст, зрештою, глобальне оцінювання свого існування на основі співвідношення власних і узагальнених уявлень про своє життя і самореалізацію в ньому з «еталонними уявленнями», набутими в процесі соціалізації.

З огляду на привабливість суб'єктивного благополуччя, не можна не сказати і про такий його бік, як суспільна значимість його змісту. Мова йде про благополуччя, що розуміється по-різному залежно від суспільно або індивідуально, просоціально або антисоціально орієнтованої особистості, залежно від її егоїстичної або альтруїстичної спрямованості. Можна бути «благополучним», задовольняючи лише свої власні амбіції, реалізуючи наміри й не співвідносити ні своїх бажань, ні наслідків їхньої реалізації з мікро- і макросоціумом. Наслідок цього – внутрішня порожнеча та соціальна ізоляція, що призводить до неможливості самореалізації, а отже, зниження індексу суб'єктивного благополуччя в майбутньому. Ймовірно, неповноцінна і протилежна власна позиція – альтруїстична.

Судження про задоволеність, благополуччя будується саме на ставленні особистості до повноти, глибини, якості, тобто змістовних боків подій і явищ, – їхнім контекстам. Тому, не змінивши ставлення до чого-небудь, наприклад, фрустраційної ситуації, що травмує,

неможливо змінити стан. З цього виходить, що насамперед необхідно звернути увагу не стільки на власне динаміку афектних компонентів суб'єктивного благополуччя, скільки на ті контексти, на основі яких воно формується, їхні зв'язки.

Саме здатність людини пристосовуватися до постійно змінюваних соціальних умов, основними складовими якої є позитивне мислення (оптимістичний, раціональний погляд на події життя, оточення, самого себе) і позитивна соціальна поведінка (вияв добровільної активності на роботі, поведінка, яка допомагає в сім'ї, прийняття й надання соціальної підтримки), забезпечує досягнення соціально значущих результатів, а отже, підвищення задоволеності життям, збільшення позитивних емоційних переживань, зниження вірогідності психологічних виявів дистресу, а також кількості стресових ситуацій.

Суб'єктивне благополуччя (чи неблагополуччя) конкретної людини складається з власного оцінювання різних боків життя людини. Окремі оцінки зливаються у відчуття суб'єктивного благополуччя. Уявлення про власне благополуччя або благополуччя інших людей спирається на об'єктивні критерії благополуччя, успішності, показники здоров'я, матеріального достатку. Відчуття благополуччя зумовлене особливостями ставлення особистості до себе, навколишнього світу в цілому. На думку Ш. Тейлор, Л. Піпло, Д. Сіре «задоволеність – це суб'єктивне оцінювання індивідом якості взаємин, якщо винагородити, які ми отримуємо, переважають над нашими витратами. Ми відчуваємо задоволення, якщо взаємини відповідають нашим надіям та очікуванням» [5, с. 54].

У суб'єктивному благополуччі виділяють два основні компоненти: *когнітивний (рефлексія)* – уявлення про окремі сторони свого буття, і *емоційний* – домінуючий емоційний тон ставлення до свого буття. Когніції й почуття – це узгодженість переконань, поведінки та почуттів. Переконання певною мірою визначаються афективними перевагами, і навпаки. Люди схильні перебудувати свої переконання і сприйняття фактів так, щоб ті відповідали їхнім оцінним перевагам. *Когнітивний компонент* благополуччя виникає за умов цілісної, несуперечливої картини світу в суб'єкта та розуміння поточної життєвої ситуації. Дисонанс у подружню когнітивну сферу вносить суперечлива інформація, сприйняття ситуації як невизначеної та інформаційна (чи сенсорна) депривація. *Емоційний компонент* благополуччя виникає як переживання, що об'єднує почуття, які зумовлені успішним (чи неуспішним) функціонуванням особистості. Дисгармонія в будь-якій сфері особистості викликає емоційний дискомфорт, який засвідчує неблагополуччя в різних сферах шлюбу.

Благополуччя залежить від наявності чітких цілей, успішності в реалізації планів і поведінки, наявності ресурсів і умов для досягнення цілей. Неблагополуччя виникає в ситуації фрустрації, при монотонній старанній поведінці. Благополуччя залежить від міжособистісних стосунків, що задовольняють можливості спілкуватися й отримувати від цього позитивні емоції, забезпечувати потребу в емоційному теплі. Руйнує благополуччя соціальна ізоляція (депривація), напруженість у міжособистісних стосунках.

Як зазначалося вище, суб'єктивне благополуччя – поняття, що означає власне ставлення людини до своєї особистості, життя та процесів, що мають важливе значення для неї з погляду засвоєних нормативних уявлень про зовнішнє та внутрішнє середовище, і характеризується відчуттям задоволеності [7].

Визначення суб'єктивного благополуччя, що міститься в наукових працях різних авторів, можна згрупувати в три категорії: нормативне благополуччя, яке визначається за зовнішнім критерієм, таким як добросесне «правильне» життя. Умовою благополуччя є

ступінь відповідності тій системі цінностей, яка сформована в цій культурі. Людина відчуває благополуччя, якщо вона має деякі соціально бажані якості; визначення суб'єктивного благополуччя зводиться до поняття задоволеності життям і пов'язується зі стандартами респондента щодо гарного життя. Благополуччя є глобальним оцінюванням якості життя людини відповідно до її власних критеріїв. Це визначення пояснює благополуччя як гармонійне задоволення бажань і прагнень людини; третє значення поняття суб'єктивного благополуччя тісно пов'язане з буденним розумінням щастя як переваги позитивних емоцій над негативними. У цьому визначенні акцент зроблено на присмних емоційних переживаннях, які або об'єктивно переважають у житті людини, або людина суб'єктивно схильна до них;

Поняття суб'єктивного благополуччя дуже неоднозначне. Е. Дінер, аналізуючи наукову літературу, виділив такі ознаки суб'єктивного благополуччя [9]: суб'єктивність; це означає, що суб'єктивне благополуччя існує всередині індивідуального досвіду; позитивність виміру; суб'єктивне благополуччя – це не просто відсутність негативних чинників, що є характерним для більшості визначень психічного здоров'я. Потрібна наявність певних позитивних показників; глобальність виміру; суб'єктивне благополуччя, зазвичай, включає глобальне оцінювання всіх аспектів життя особистості в період від декількох тижнів до десятків років; саме суб'єктивне ставлення особистості до життя, його колізії та зміни зумовлюють душевне та моральне задоволення від власного життя, навіть у тому випадку, коли об'єктивні характеристики свідчать про зворотнє;

У поняття суб'єктивного благополуччя необхідно включати й конкретні форми поведінки, які дозволяють покращувати якість життя на всіх рівнях (фізичному, соціальному та духовному) і дозволяють досягати високого ступеня самореалізації.

Дослідники виділяють у суб'єктивному благополуччі когнітивний (судження про задоволеність життям) і афективний (позитивні і негативні емоції) компоненти. Позитивні і негативні емоції, що входять до афективного компоненту, перебувають в складному взаємозв'язку один з одним. Як перші, так і другі корелюють із загальним суб'єктивним благополуччям, але кореляції їх між собою можуть бути різними в залежності від ряду умов: по-перше, позитивний і негативний ефект не є незалежними в кожен конкретний момент часу: кожен тип афекту має явну тенденцію придушувати інший тип. Внаслідок цього два типи афекту негативно корелюють один із одним відносно частоти, тобто чим частіше людина відчуває один афект, тим рідше вона відчуває інший; по-друге, позитивний і негативний афекти пов'язані позитивними кореляціями відносно інтенсивності, тобто людина, що зазнає в житті більш інтенсивні позитивні емоції, схильна відчувати також і більш інтенсивні негативні емоції; по-третє, при вимірі середніх рівнів позитивних і негативних афектів в перебігу тривалих періодів часу виявляються низькі кореляції між ними, оскільки середні рівні є результатом як частоти, так і інтенсивності афекту.

Поведінковий компонент суб'єктивного благополуччя пов'язаний з процесами самореалізації та самоактуалізації. У поняття суб'єктивного благополуччя необхідно включати і конкретні форми поведінки, які дозволяють покращувати якість життя на всіх рівнях (фізичному, соціальному і духовному) і дозволяють досягати високого ступеня самореалізації.

Таким чином, суб'єктивне благополуччя особистості являє собою інтегральне соціально-психологічне утворення, що включає оцінку і ставлення людини до свого життя і самої себе. Воно містить всі три компоненти психічного явища – когнітивний, емоційний,

конотативний (поведінковий), і характеризується суб'єктивністю, позитивністю і глобальністю вимірювання (Е. Дінер) [8].

Складовими суб'єктивного благополуччя є: судження про задоволеність життям, позитивні емоції, різні за частотою та інтенсивністю, негативні емоції, різні за частотою та інтенсивністю і рівень самоактуалізації.

Функціональна побудова суб'єктивного благополуччя також неоднозначна. Серед його функцій можна виділити, принаймні, чотири. У першу чергу, звичайно, це: регулятивна функція або функція адаптації. Вона полягає в регуляції внутрішнього самоставлення, самопочуття, а також взаємовідносини з зовнішнім світом, що підсилюють адаптаційні можливості людини у сприйнятті себе і свого життя; функція управління когнітивними процесами, які забезпечують адаптацію та інтеграцію особистості в соціумі, що реалізується в їх консолідації та організації у співвіднесенні актуальних і наявних в «арсеналі» знань і чуттєвого досвіду; функція розвитку, яка забезпечить творчий рух, як у бік саморозвитку, так і в бік забезпечення зовнішніх умов, для задоволення вищих потреб і приведення всієї системи в рівновагу.

Механізми суб'єктивного благополуччя необхідно шукати в сфері соціалізації. Саме соціалізація створює орієнтири для кваліфікації благополуччя з багатьох підстав та її інтегральний показник створюється на їх основі. Оскільки суб'єктивне благополуччя несе в собі оцінку, засновану на соціальному порівнянні, зіставленні, вона градується за шкалою «суб'єктивне благополуччя» – «неблагополуччя» та від локусу на цій шкалі залежить спрямованість активності та сила мотивації.

Тут можливі два основні варіанти: оцінка себе і свого благополуччя в порівнянні з іншими або узагальненою особистістю і благополуччя інших в порівнянні зі своєю особистістю. Активність також може бути спрямована, або у поза, або всередину або взагалі відсутня (у разі нестачі мотивуючої сили).

Механізм поповнення такий: суб'єкт співвідносить результат своєї діяльності з наявними потребами і висловлює до них своє ставлення, що, в свою чергу, створює певний стан, який може бути кваліфіковано як благополуччя або неблагополуччя. Також значима залежність суб'єктивного благополуччя від ступеня інтелектуального розвитку людини, його інформованості. В даному випадку, необхідні спеціальні дослідження цієї залежності з типологізацією, оскільки від певного типового їх співвідношення залежить поведінка суб'єкта.

Наприклад, рефлексія і інтелектуалізація створюють у ряді випадків умови для усвідомлення неблагополуччя, а з іншого боку, відкривають безліч можливостей, що може стати фактором благополуччя. Очевидно, суб'єктивне благополуччя пов'язано з психофізіологічними властивостями, відображеними, зокрема, у вегетативному індексі, значення якого свідчать про симптоматичні або парасимпатичні зсуви (стан активності чи пасивності).

Це одна з детермінант емоційного компонента суб'єктивного благополуччя. Вивчення соціально-психологічних і психофізіологічних детермінант суб'єктивного благополуччя, на наш погляд, дозволило б істотно просунути у вирішенні проблеми неврозів.

Основним показником суб'єктивного благополуччя є така єдність почуття і знання, яке дозволяє особистості бути самоефективною, самодостатньою, що відбувається завдяки успішній реалізації мотиву і суспільного (з боку референтної групи) визнання цього досягнення. У цьому полягає суспільна сутність суб'єктивного благополуччя: сама наявність

мотиву – соціальна (соціалізуватися) – з одного боку, і його реалізація піддається громадській оцінці – з іншого. Ця оцінка може бути реальною або безпосередньою і опосередкованою, негайною та відстроченою. У кожному разі, особистість співвідносить те, що вона робить з суспільними нормами, проте самі «норми» можуть істотно диференціюватися залежно від умов соціалізації. Відповідно, із зміною цих норм в масштабі малого і великого соціуму, змінюється і фокус суб'єктивного благополуччя.

Суб'єктивне благополуччя залежить від результатів соціалізації і від того, що є для суб'єкта найбільш важливим, цінним, яка ступінь прагнення до чого-небудь. Відповідно різним типам ціннісних орієнтацій та мотиваційної структури можна виділити і певні типи (рівні) суб'єктивного благополуччя.

Рівень матеріального благополуччя тісно пов'язаний з матеріальною підструктурою особистості; передбачає особисту значимість матеріального збагачення і, перш за все, ступінь її повноти.

Рівень особистісного (сміслового) самовизначення включає систему реалізації особистісних смислів, життєвого сценарію і визначається залежно від умов соціалізації. Рівень соціального самовизначення. Містить систему зв'язків і відносин, які кваліфікуються як необхідні і достатні для збереження внутрішньої рівноваги. Рівень особистісного (характерологічного) благополуччя. Відноситься до суб'єктивної оцінки власного характеру, властивостей особистості з точки зору їх прийнятності для широкого кола явищ особистості (від відносин з іншими до самоствалення). Рівень професійного самовизначення і зростання. Включає адекватність професійного самовизначення, задоволеність обраною професією, працею, відносинами з колегами та ін. Рівень фізичного (соматичного) і психологічного здоров'я містить систему поглядів на цінність здоров'я і визначає діяльність, спрямовану на оптимізацію здорового способу життя.

Формування суб'єктивного благополуччя (неблагополуччя), на думку Р. Шаміонова [7], засноване на механізмах соціальної перцепції, в якій перцептуальним об'єктом виступає сам суб'єкт зі своїм життям і зовнішні, по відношенню до нього, об'єкти соціального світу – якісні характеристики «нормативного» способу життя, поведінки, матеріального достатку і т.п. Блок обробки проводить оцінку одержуваної інформації та її кваліфікацію. Різні рівні суб'єктивного благополуччя оптимізуються залежно від актуальної життєвої ситуації. Однак суб'єктивне неблагополуччя в чому-небудь (щодо того чи іншого рівня) не залишається не помітними; воно присутнє або у вигляді зниженого настрою, або у вигляді активності та інше. Крім того, неможливість посилення індексу благополуччя в одній сфері, часто заміщається активністю і досягненнями в іншій. Людина, разом із тим, прагне до «глобального» благополуччя, яке для неї приймає абсолютно очевидні обриси в процесі становлення особистості.

Перцепція життя і своєї ролі в ній в тимчасовому (темпоральному) аспекті, є важливою з точки зору визначення тієї ролі, яку виконує не тільки досвід, але й репрезентоване майбутнє (антиципація). У теоретичних концепціях основний акцент часто робиться або на минулому як реальності, або на майбутньому як можливості для оптимістичного настрою і суб'єктивного благополуччя. Разом із тим, є і «інтегральний» погляд, що зокрема, реалізується в гуманістичній парадигмі (А. Маслоу), в якій вважається, що сприйняття минулого, сьогодення і майбутнього в єдності і цілісності, є центральною ланкою самоактуалізації [10].

У суб'єктивному благополуччі минуле та майбутнє перебувають у вельми тісних зв'язках як між реальністю і можливістю (до речі, сам зв'язок між реальністю і можливістю також забезпечує добробут). Образ майбутнього не може не бути заснованим на минулому. Однак існують різні варіанти цього образу. Для одних, благополуччя існує як би спочатку. Найчастіше це самодостатні люди, «які знають собі ціну», володіють внутрішньою силою, не піддаються зовнішньому зниженню самооцінки і погіршенню самоствавлення. Для інших воно складається в процесі подолань різного роду зовнішніх і внутрішніх перешкод, завдяки чому зміцнюються вольові властивості особистості, «загартовується» особистість, посилюється «самоефективність». Розглянуті два варіанти докорінно відрізняються, і зокрема тим, що в першому випадку благополуччя стає каталізатором пасивності, у другому – активності. Для третіх, суб'єктивне благополуччя – «та зірка», до якої прагнуть і це прагнення лежить в основі більшості вишукувань. Для четвертих – воно є недосяжним.

У становленні суб'єктивного благополуччя чималу роль відіграють зовнішні відносно особистості інстанції, серед яких найбільш значущими є ті інститути, які забезпечують соціалізацію дитини, підлітка, дорослого на різних рівнях і обставинах життя. Так чи інакше, вони створюють не тільки настановні комплекси щодо норм, а й особистісні конструкти, які можна кваліфікувати як комплекс самоефективності, успішності.

Неуспіх, супроводжуваний дитину на рівні її дошкільного або шкільного дитинства, мабуть, створює передумови для неуспіху в подальшому житті. Усвідомлення своєї соціальної успішності є одним із визначників суб'єктивного благополуччя, так само як вірно і зворотнє: людина, що є благополучною у своєму суб'єктивному самосприйнятті виявляє в своїй поведінці набагато більше «успішних» ситуацій, ніж неблагополучних (до речі, вся система психотерапії націлена на суб'єктивізацію особистості, посилення її «благополуччя»).

Разом з тим, як підкреслює У. Глассер [2], незалежно від минулих невдач та інших факторів (етнос, матеріальний добробут, культура та ін.) першого, по-справжньому реального успіху достатньо, щоб всі раніше несприятливі фактори могли бути нейтралізовані. Це означає, що досягнення суб'єктивного благополуччя можливо на будь-якому відрізку життєвого шляху.

Однак важливо випробувати «серію удач» якомога раніше. У. Глассер вважає, що саме школа здатна (змінивши свою «педагогічну філософію») допомогти дитині знайти зрілість, повагу і любов оточуючих, усвідомити себе повноцінною особистістю і досягти благополуччя. Суб'єктивне благополуччя є критерієм успішності в багатьох видах діяльності – праці, пізнання, спілкування, навчання, і в цілому, життя [2].

Висновки. Отже, поняття суб'єктивного благополуччя неоднозначно. Родинними поняттями для нього і часто вживаними в науковій літературі, є «оптимізм», «задоволеність життям», «щастя». У дослідженнях «суб'єктивного благополуччя» розглядається як синонімічне поняттю «щастя». Як визначення в нашій роботі прийнято таке: «суб'єктивне благополуччя особистості являє собою інтегральне психологічне утворення, що включає оцінку і ставлення людини до свого життя і самої себе. Воно містить всі три компоненти психічного явища – когнітивний, емоційний, конотативний (поведінковий), і характеризується суб'єктивністю, позитивністю і глобальністю вимірювання» [4, с. 132]. Основні теоретичні підходи до вивчення суб'єктивного благополуччя: цільовий підхід, що зв'язує суб'єктивне благополуччя з орієнтацією на кінцеву мету. Представники цього підходу стверджують, що благополуччя виникає при досягненні певної мети або предмета потреби; ціннісний підхід,

згідно з яким не прагнення до благополуччя визначає в якості мотиву діяльність людей, а співвідношення між конкретним спонуканням і результатом діяльності; когнітивний підхід. В одних когнітивних моделях робляться спроби пояснити схильність деяких людей до переживання суб'єктивного благополуччя за допомогою пам'яті, мислення або інших когнітивних закономірностей. Так, якщо у людини більш розвинена мережа позитивних асоціацій, то відповідно, більше число подій, що «запускає» у неї щасливі спогади і почуття. У рамках інших концепцій, у главу кута висуваються ті властивості, які люди приписують подіям, які відбуваються з ними; соціально-психологічний підхід, заснований на вивченні впливу соціально-психологічних факторів на суб'єктивне благополуччя особистості, одним з яких вважається соціальний стандарт.

Формування суб'єктивного благополуччя (неблагополуччя) засновано на механізмах соціальної перцепції та оцінки. Важливу роль у суб'єктивному благополуччі виконує не тільки досвід, але й антиципаційна спроможність.

Список використаної літератури

1. Воронина А.В. Оценка психологического благополучия в системе профилактической и коррекционной работы психологической службы: дис. ... канд. психол. наук :19.00.04 / Анна Владимировна Воронина. – Томск, 2002. – 220 с.
2. Глассер У. Школы без неудачников / У. Глассер. – М. : Прогресс, 1991. – 184 с.
3. Джеймс У. Многообразие религиозного опыта / Уильям Джеймс. – [Перевод В.Г.Малахеевой-Мирович и М.В.Шик.]. – М. : Наука, 1993. – 432 с.
4. Пучкова Г. Л. Субъективное благополучие как фактор самоактуализации личности: дис. ...к. психол. наук : 19.00.01 / Галина Леонидовна Пучкова. – Хабаровск, 2003. – 163 с.
5. Тейлор Ш. Социальная психология / Ш. Тейлор, Л. Пипло, Д. Сире. – [10-е изд.]. – СПб. : Питер, 2004. – 767. – (Серия «Мастера психологии»).
6. Фесенко П. П. Имеет ли понятие психологического благополучия социально-культурную специфику? / П.П. Фесенко // Психология. – 2005. – № 4. – С. 132 – 138.
7. Шамионов Р. М. Психология субъективного благополучия: к разработке интегративной концепции / Р. М. Шамионов // Мир психологии. – 2002. – №2. – С. 143 – 148.
8. Diener E. Factors predicting the subjective well-being of nations / E. Diener, M. Diener, C. Diener // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – P. 64 – 69.
9. Diener E. Subjective well-being / E. Diener // Psychological Bulletin, 1984. –95. – P. 542 – 575.
10. Maslow A. Toward a psychology of being / A. Maslow. – N.-Y. : Van Nostrand, 1968. – 320 p.

Транслітерація

1. Voronina A.V. Ocenka psihologicheskogo blagopoluchija v sisteme profilakticheskoy i korrekcionnoj raboty psihologicheskoy sluzhby: dis. ... kand. psihol. nauk :19.00.04 / Anna Vladimirovna Voronina. – Tomsk, 2002. – 220 s.
2. Glasser U. Shkoly bez neudachnikov / U. Glasser. – M. : Progress, 1991. – 184 s.
3. Dzhejms U. Mnogoobrazie religioznogo opyta / Uil'jam Dzhejms. – [Perevod V.G.Malahievoj-Mirovich i M.V.Shik.]. – M. : Nauka, 1993. – 432 s.
4. Puchkova G. L. Sub#ektivnoe blagopoluchie kak faktor samoaktualizacii lichnosti: dis. ...k. psihol. nauk : 19.00.01 / Galina Leonidovna Puchkova. – Habarovsk, 2003. – 163 s.

5. Tejlor Sh. Social'naja psihologija / Sh. Tejlor, L. Piplo, D. Sire. – [10-e izd.]. – SPb. : Piter, 2004. – 767. – (Serija «Mastera psihologii»).
6. Fesenko P. P. Imeet li ponjatje psihologicheskogo blagopoluchija social'no-kul'turnuju specifiku? / P.P. Fesenko // Psihologija. – 2005. – № 4. – С. 132 – 138.
7. Shamionov R. M. Psihologija sub#ektivnogo blagopoluchija: k razrabotke integrativnoj koncepcii / R. M. Shamionov // Mir psihologii. – 2002. – №2. – С. 143 – 148.
8. Diener E. Factors predicting the subjective well-being of nations / E. Diener, M. Diener, C. Diener // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – P. 64 – 69.
9. Diener E. Subjective well-being / E. Diener // Psychological Bulletin, 1984. –95. – R. 542 – 575.
10. Maslow A. Toward a psychology of being / A. Maslow. – N.-Y. : Van Nostrand, 1968. – 320 p.

Боярин Л. В., Завацкий Ю.А.

Некоторые аспекты феномена субъективного благополучия личности и причины его возникновения

В статье раскрываются некоторые аспекты феномена субъективного благополучия личности и причин его возникновения. Показано, что среди основных функций субъективного благополучия выделяют: регулятивную или функцию адаптации; антиципационную функцию; функцию развития. Определено, что в соответствии с различными типами ценностных ориентаций и мотивационной структуры выделяют определенные уровни субъективного благополучия: материального, личностного, социального, профессионального, физического (соматического) и психологического. Установлено, что разные уровни субъективного благополучия оптимизируются в зависимости от актуальной жизненной ситуации. Показано, что факторы, которые влияют на субъективное благополучие представляют собой детерминанты разного рода, уровня и обобщенности. Отмечается сложный характер взаимосвязи объективных и субъективных условий жизни, влияющих на субъективное благополучие личности.

Ключевые слова: личность, субъективное благополучие, жизненная ситуация, антиципация.

Boyarin L.V., Zavatsky Y.A.

Some aspects of the phenomenon of subjective well-being of the individual and its causes

The article describes some aspects of the phenomenon of subjective well-being of the individual and its causes. It is shown that among the main functions of subjective well-being distinguished: regulatory function or adaptation; anticipation function; development function. It was determined that, in accordance with the different types of value orientations and motivational structure emit certain levels of subjective well-being: physical, personal, social, occupational, physical (somatic) and psychological. It was established that the different levels of subjective well-being optimized for the actual situation. It is shown that the factors that influence subjective well-being are the determinants of various kinds and levels of generality. It noted the complex nature of the relationship of objective and subjective living conditions affecting the subjective well-being of the individual.

Key words: personality, subjective well-being, life situation, anticipation.

Боярин Лілія Володимирівна – кандидат психологічних наук, викладач кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, м. Чернівці;

Завацький Юрій Анатолійович – старший викладач кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк.

УДК. 159.92.378:036.37.12

Брюховецька О. В.

РІВНІ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ВЗАЄМОДІЇ ІЗ СУБ'ЄКТАМИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ – ОДНОГО З КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Емпірично досліджено рівень толерантності до взаємодії із суб'єктами навчально-виховного процесу керівників загальноосвітніх навчальних закладів і її показників. Зроблено висновок про необхідність розвитку толерантності до взаємодії із суб'єктами навчально-виховного процесу, як одного з важливих компонентів професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів, в системі післядипломної педагогічної освіти. Джерел – 5.

Ключові слова: толерантності до взаємодії із суб'єктами навчально-виховного процесу, етнічна толерантність, соціальна толерантність, комунікативна толерантність, прийняття інших, управлінська емпатія, толерантний стиль керівництва, гнучкість поведінки в різних управлінських ситуаціях, конфліктологічна толерантність.

Постановка проблеми. *Професійна толерантність є неодмінним атрибутом фахової діяльності керівників, невід'ємною ланкою в професійній взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу та соціальним середовищем. Слід відзначити також відсутність чітких критеріїв, за якими можна було б оцінити рівень професійної толерантності керівників, а відтак, і розробити ефективну систему її формування. Відповідно наукова проблема дослідження особливостей професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів та її компонентів є актуальною як з наукової, так і з практичної точки зору.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що у працях психологів є прямі або непрямі згадки про професійну толерантність, про можливі контексти її прояву і розвитку (Г. Андрєєва, О. Асмолов, Г. Бардер, С. Бондирєва, Р. Ділтс, А. Демчук, І. Дубровіна, І. Зимня, Ю. Ірхіної, Л. Коржаков, Р. Кочюнас, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Мороз, Р. Немов, Ю. Поварьонков, А. Прихожан, К. Роджерс, О. Радченко, Г. Солдатова, А. Темницький, С. Толстіков, Р. Торосян, Т. Шаньшєрова, О. Шаюк, Л. Шнейдер та інших). Ми розуміємо словосполучення «професійна толерантність керівника загальноосвітнього навчального закладу» – як сукупності типів толерантності, характерних для фахівця як компетентного професіонала, здатного ефективно реалізовувати функції управління, яка складається з трьох взаємопов'язаних компонентів – власне управлінська толерантність, толерантність до взаємодії із суб'єктами навчально-виховного процесу та ауто толерантність.